

Tatovering som meningsdannelse

Tatovering var på moten i den britiske overklassen på slutten av 1800-tallet. Senere har fenomenet særlig preget mer marginaliserte grupper i samfunnet. I de siste tiårene er tatovering igjen blitt moderne, nå også blant «vanlige» mennesker. Hvorfor er det slik? Hva er det ved vår tid og vår tids mennesker som befordre dette behovet for å stille seg til skue?

Oppgitte interessekonflikter: Ingen

Terje Carlsen

te-carl@online.no

Institutt for sosiologi og statsvitenskap
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
7491 Trondheim

Helt siden menneskehetens opprinnelse har begge kjønn hatt forskjellig praksis og forskjellige teknikker for å dekorere, forskjønne, forandre og modifisere den kroppen vi er født med (1). Hodedeforming, afrikanske arr, kinesisk fotbinding, mesoamerikansk tannfiling og burmesiske halsringer er eksempler på dette. Frem til James Cooks sjøreise på 1700-tallet var tatovering stort sett isolert til sydhavsøyer og fjerntliggende kontinenter. «Tattoo», eller «ta» og «too», er identisk med polynevisk for «tegn» og «sjel». Ved profesjonelt utført tatovering plasseres pigmentpartikler permanent i dermis ved hjelp av et elektrisk tatoveringsapparat (2).

Religion og overklasse

I stammesamfunn hadde medlemmene tatoveringer fordi samfunnene var så komplekse med hensyn til religiøse vurderinger, sosial status og behovet for å markere mot og heltehandlinger (3). Med Cooks sjøreiser ble den «siviliserte» verden kjent med disse skikkene. Men europeere var trolig alt

i førmiddelalderen blitt kjent med tatoveringskunsten. Den kom sannsynligvis til Europa fra Egypt. Med pavens bannlysning av tatovering forsvant den i store trekk som kulturelt fenomen. Kunsten overlevde likevel i Storbritannia, der anglosaksernes konger bar tatoverte dekorasjoner som hengivenhetstegn eller av religiøse årsaker. Etter normannernes invasjon i 1066 gikk det flere hundre år uten at tatovering ble nevnt i historiske skildringer (4).

Kirken holdt tatoveringskunsten i live gjennom 1600- og 1700-tallet. Dette begrenset seg dog til den gresk-katolske og den gresk-ortodokse kirken. Selv i dag har mange prester i den koptiske kirken tatoveringer. Mange pilegrimer tatoverte seg i Jerusalem, og tatoveringen ble da sett på som bevis for reisen og et symbol på hengivenhet til Gud. Kristne pilegrimer i Jerusalem var tatoveret med St. Georg, Kristus på korset eller jomfru Maria. Denne praksisen foregår også i dag.

På slutten av 1800-tallet ble tatoveringer stor mote i den europeiske overklassen. *The New York Times* hevdet i 1880 at «minst 7,5 % av de fasjonable damene i London er tatoveret i utlignende lokaliteter». Blant kjente personligheter var tsar Nikolai II, kong Oscar, keiser Wilhelm og de fleste medlemmene av den britiske kongefamilien tatoveret. Winston Churchills mor skal visstnok ha hatt to tatoveringer: ett symbol på evigheten og ett patriotisk bilde til ære for kong Edvard VII, slik som andre rike londonere (5).

Ved århundreskiftet ble en elektrisk drevet tatoveringsmaskin oppfunnet. Tatovering ble mindre smertefullt, lettere å utføre og billigere å kjøpe. Dermed mistet de sin eksklusivitet og popularitet hos eliten. Fra da av ble det en offentlig oppfatning av tatovering som en avvikende praksis. De som tatoverte seg, ble sett på som marginale. For sjøfolk markerte tatoveringene tilhørighet og identitet og ofte yrkesstolthet, selv om mange senere nok kunne angre bittert på at de lot seg tatovere.

Renessanse for tatovering

Fra midten av 1960-årene fikk tatovering en renessanse over hele den vestlige verden (6). Yngre tatoverer, gjerne med universitets- og kunstskolebakgrunn og erfaring med tradisjonelle kunstneriske former, begynte å utforske tatovering som uttrykks-

form. Ulikt de tradisjonelle tatovørene la de yngre mer vekt på kreative enn økonomiske verdier. De spesialiserte seg i sjelden design og var selektive med hvem de ville tatovere. Dette gav tatovering igjen økt status.

I 1960-årene var det to utviklingstrekk med viktig innflytelse på kroppskunstbevissheten i USA og Europa: Den ene var fredskorpene og tilsvarende bevegelser der folk fikk erfaring fra fremmede og eksotiske kulturer. Omtrent samtidig begynte hippiebevegelsen å adoptere ikke-vestlig kroppskunst. Tatoveringskunsten ble fornyet, og både menn og kvinner tok hull i ørene og andre steder på kroppen (piercing). I 1970-årene var det viktig for homofile og kvinner i kvinnebevegelsen å vise at de hadde kontroll over egen kropp. Dette gav seg uttrykk i kontroversielle former for kroppskunst. Punkbevegelsen i 1980-årene utfordret også forankrede konvensjoner gjennom kroppsutmykningen. Fra 1990-årene og fremover kom den nye tatoveringsbølgen også til Skandinavia. Tatoveringskunsten fikk en voldsom renessanse og viljen til å la seg tatovere økte.

På sporet av den tatoverte tid

Bildemediene har i økende grad skapt vår tids verden og vår fortolkning av den. Men mennesket reflekterer like fullt over sine valg av stiler de vil bli identifisert med. Selv om vi går som James Dean og kler oss som Madonna, betyr ikke det at vi er manipulert, men at mediene er viktige byggeklosser i våre symbolske uttrykksformer (7). Mediepersonligheter er blitt viktige referansepersoner for oss i bygging av livsstil og identitet.

Store blå tatoveringer av fullriggere på brystet, kjærestens navn skrevet i blått over fingrene eller et hjerte med amors pil gjennom påskriften «Honolulu Caby» er ikke lenger hipt, slik det var i 1950- og 1960-årene da sjøfolkene vendte hjem fra de sju hav med en aura av eventyr rundt seg. I dag må man skrive seg selv i et annet språk, i andre fortellinger. Gjerne i medienes fortellinger om helter. Mennesker tar de symboler som mediehelte stråler med. Symbolene er blitt til ferdige produkter med mening.

Veksten i konsumkulturen i etterkrigstiden har samtidig skjøvet tyngdepunktet fra funksjonalitet til estetisering. Kroppens

overflate er mer og mer kommet i sentrum, slik vi blant annet ser det i musikkvideoene. I reklamens tid er den kroppslige estetikk kommet til å bety mer enn dens instrumentaltitet. Dagens helter er de mennesker som behersker og forgyller fritiden, ikke de som fremhever arbeid, disiplin og moral. Som eksempel kan nevnes at mange svenske kvinner tatoverte seg med en sommerfugl etter en TV-serie der en ung kvinne hadde en slik på skulderen. Mens unge gutter lar seg inspirere av hardtslående filmstjerner som Bruce Willis, velger unge jenter ofte tatoveringer som de ser at stjerner som Madonna og Pamela Anderson har. Rockeband er ofte forbilde, og mange ber om motiver de har sett hos medlemmer av hardrockband på TV. Da et tatoveringsstudio ble åpnet i nærheten av en videregående skole, gikk flere ungdommer dit og lot seg tatovere, mange med såkalte tribal-motiv.

Teorier om sosial identitet viser at identitetsmarkører like gjerne kan handle om å kommunisere hvem man ikke er som hvem man er. Man kan derfor tenke seg at man blant disse ungdommene finner flere som ikke identifiserer seg med majoritetskulturens kategorier for vellykket identitet. Det kan være flere grunner til dette, blant annet at man står fjernt fra disse kategoriene. En slik situasjon kan løses gjennom aktivt å kommunisere avstand til majoritetskulturen og dens normer for levestett for øvrig. De som lar seg kroppsdekorere, synes å ha mer problemer med sosial integrasjon på arenaer der voksne har en dominerende innflytelse, som for eksempel i skolesammenheng (8).

Selvrealiseringens moralske tråd er altså en autensitet som hviler på det å være oppriktig overfor seg selv. Det innebærer at man, med en formulering av Laing, er i stand til å rive det sanne fra det falske selv. Å være oppriktig overfor seg selv vil si å finne seg selv, men da denne iscenesetelsen er en selvkonstruksjonsprosess, må den være preget av overordnede mål – det vil si å være fri for avhengighetsforhold for å oppnå en særlig tilfredsstillelse. Denne tilfredsstillelsen er i en viss forstand et moralsk fenomen, fordi den innebærer at man skaper en følelse av å være god eller verdig.

Å være seg selv nok

Kultfigurer som fakir Musafar i USA er opptatt av dekadensen i den industrialiserte verden og vil tilbake til primitive, tradisjonelle kulturers visdom (9). Sjamanisme og ny teknologi dyrkes side om side. Finn Skårderud mener det er symptomatisk at Musafar i en årrekke har levd et dobbeltliv som kroppsmystiker og som suksessrik reklamemann i høyteknologiske Silicon Valley (9).

Den økende kroppslige bevissthet i den senmoderne tid betyr også at man i større grad er klar over hva diett og mosjon betyr. Kroppsbevissthet blir et middel til å konstruere et differensiert selv. Å oppleve kroppen er en måte hvorpå man kan skape sammenheng i selvet som et sammenhengende hele, hvorom individet kan si at det er her jeg bor (10). Det senmoderne mennesket søker altså mening i en for dem meningsløs verden. I jakten finner det moderne menneske pseudomeninger å holde fast på, fordi den ytre virkeligheten er blitt for kompleks for ham. Det er det denne jakten på personlighet og identitet uttrykker. Fremmedgjøring er ikke annet enn tap av mening og sammenheng. Ettersom mennesket ordner orden og kaos hierarkisk i bevisstheten, må denne trusselen om meningstap bringes til opphør. I dette sosiale rommet er det det senmoderne mennesket vokser frem, berøvet modernitetens trygge institusjoner. Samtidig sprer masseproduksjonen varekonsumpsjonen fra aristokratiet til de brede lag av befolkningen. Tidligere oppfordret de som vokter den offentlige sunnhetstilstand og moral arbeideren til å arbeide ut fra en moralsk forpliktelse. Nå lærer de ham å arbeide så han kan få del i konsumets gleder (11).

Konsumkulturen forsterker oppfatningen om kroppen som et instrument for fornøyelse og selvekspressivitet. Den mest outrerte utgaven av denne tenkningen presenteres av den intravenøse heroinmisbrukeren som bruker kroppen som instrument til å oppnå følelsesmessig tilfredshet og mening i den for ham meningsløse tilværelsen.

Jakten på mening

Interessen for kroppen og kroppsdekorering som tatovering og piercing har nådd kolossale proporsjoner i Vesten de siste tiårene. Men økende utbredelse driver moten mot opphør, fordi nettopp utbredelsen opphever atskillelsen. Leger erfarer at svært mange, især unge piker, kommer og vil ha fjernet tatoveringene de tok for ett, to eller fem år siden. Enkelte unge bruker opp mot 10 000 kroner på å fjerne tatoveringer, hevder en dansk lege ved et privatsykehus i Vejle (12).

Kroppen vil trolig bestå som prosjekt for det senmoderne menneske i jakten på mening og livsstil. Samtidig som det meldes om en bølge av mennesker som vil fjerne tatoveringen sine, melder Aftenposten om at stadig flere, særlig unge gutter, er villige til å bruke anabole steroider for å få en mer muskuløs kropp. En i biceps det er lagt ned mye og hardt arbeid i i helsestudio, er ingen meningstom «ting» når vi lever i en tid der behovet for rå muskelkraft er begrenset. Denne søken etter integrasjon og mening inngår i en større sammenheng der livsstil er blitt et fremtre-

dende uttrykksmiddel i den vestlige verden. Det enkelte menneske skaper integrasjon og identitet blant annet ved å kommunisere den til andre som livsstil (13). I denne betydningen av begrepet livsstil kan tatovering meget vel tolkes som en søken etter mening. Ettersom livsstil også kan forstås som de kommunikative aspekter ved selvet, pretenderer tatoveringen eller den tatoverte å si noe om sitt indre gjennom tatoveringen.

Dersom man betrakter det som meningsfulle symboler som skal gi materialitet til fortellinger om selvet og individene, ser man at store biceps, piercing og tatovering er funksjonelt i dagens urbane høyhetstighetssamfunn. Det handler om å bli sett av den andre. Å bli sett av den andre er vanskeligere nå enn i bygdesamfunnet på 1950-tallet. Dette synes å bli bekreftet i empiriske studier. I så fall er det en evolusjonær tilpasning mennesket har gjort.

Litteratur

1. Camphausen R. Return of the tribal. A celebration of body adornment. Rochester, VT: Park Street Press, 1997.
2. Gjersvik PJ. Tatovering – en kulturell uttrykksform. Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 1953.
3. Schiffermacher H. 1000 tattoos. Köln: Benedikt Taschen Verlag, 1996.
4. Sanders C. Customizing the body. Philadelphia: Temple University Press, 1984.
5. Miiffin M. Bodies of subversion. A secret history of woman and tattoo. New York: Juno Books, 1997.
6. Svensson B. Tatuering – et sinnligt eventyr. Lund: Nordiska museet, 1998.
7. Frønes I. Mediabarn. Barnet – bildene – ordene og teknologien. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1987.
8. Vik LJ, Breidablik H-J, Ekeland T-J, Meland E. Kroppsdekorering, helse og identitetsutvikling. Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 960–2.
9. Skårderud F. Uro. Oslo: Aschehoug, 2000.
10. Giddens A. Modernity and self identity in late modern age. Cambridge: Polity Press, 1991.
11. Lasch C. The culture of narcissism. American life in diminishing expectations. New York: W.W. Norton & Company, 1979.
12. Unge piger fjerner tatoveringer for 10 000 kroner. Dagens Medicin (København) 23.10.2003.
13. Gullestad M. Kultur og hverdagsliv. Oslo: Universitetsforlaget, 1987.